

Buda és Pest képe 1790-ben. A nyíllal jelzett helyen van a »Rondella«.

A MAGYAR SZINÉSZET MÁSFÉLSZÁZADOS JUBILEUMA

»Hazánknak egy nagy tekintetű Fija jól érezvén, melly igen fogja segítenni Anyai Nyelvünknek el-terjedését s gyarapodását az, hogy ha Iróinknak Játzó-színre készített darabjaik nem csak olvastatnak, hanem közönségesen el is játszótatnak, nevezetes jutalmat rendelt annak a Játzó Seregnek, amelly Kazintzy Ferenc Úrnak Hamletjét illendően el-készülvén, Budán el fogja játszani...«

E sorokkal kezdődött az a »Jelentés«, amely százötven esztendővel ezelőtt jelent meg a Magyar Kurir című újságban, Bécsben. A közleményt a szerkesztő szignálta, de értelmi szerzői Ráday Pál gróf és Kazinczy Ferenc voltak.

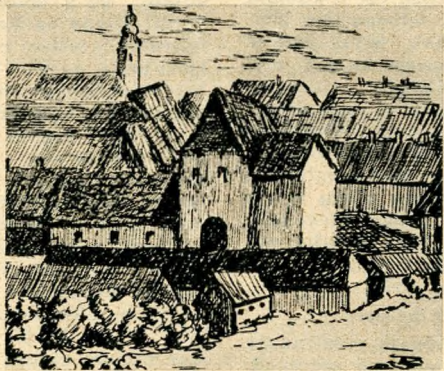
A magyar színeszetet a nemzeti viszszahatás hozta létre és szinte szimbolikus az a körülmény, hogy II. József császár halála után olyan rövid idővel már magyar színészek léptek a Várszínház színpadára. A megindulás gyors volt, friss, újjáébredt fiatal nemzethez méltó. A fenti felhívás augusztus 27-én jelent meg, szeptemberben már össze is állt a társulat, október elején játsszói engedélyt szereztek, néhány nappal később megvolt az ideiglenes megállapodás a színházak német bérlőjével és október 25-én fényes közönség gyűlt egybe a Várszínházban a megnyitó előadásra.

Ez a próbálkozás természetesen nagy visszhangot keltett. A Magyar Kurir megállapította, hogy »... a játék vége után szinte egy fertály óráig tartott az

örvendező tapsolás«, a másik ujság, a Magyar Hirmondó pedig évtizedes rutin nyomait vélte felfedezni a színészekben.

Ez természetesen lelkes és kritikátlan túlzás volt. A társulat lelke, Kelemen László, az egykori piarista diák, későbbi pestvárosi tisztviselő, huszonhét éves volt, legtehetségesebb pályatársa pedig, Moór Anna, mindössze tizenhat. A többiek huszas éveik elején jártak, egyetemet végzett fiatal emberek, akik biztos életvágányukat hagyták el a magyar szó kedvéért.

A bemutatkozó előadásban nem a Hamlet került színre. A gyönyörű, de nehéz feladat meghaladta erejüket és az érdekes piarista atya, Simai Kristóf legújabbán megjelent művére, az Igazházi-ra esett a választás, mely egy szorgalmas német drámagyárosnak, Brühlnek eredeti után készült. A Hamlet-

A budai faszínház.

nek azonban így is csak négy évig kellett várnia előadatására, az idézett felhívás más részében ígért daraboknak, az Alzir-nak, a Merop-nak szintén, de a bemutatkozó színészek, ha különösebb mesterségbeli gyakorlatot nem is tudtak mutatni, annak azért eleget tettek, hogy »... tiszta magyar Accentussal szóljanak és beszédeken idegen íz ne esmertessék«.

Az 1790 október 25-iki Igazházi-előadás a magyar színeszetnek egészen egyedülálló helyet biztosít. Míg a nyugati országokban mindenütt selejtes bohóckodások, »Hanswurstiádák« rögs útján ju-

tott el a színeszet hivatása magaslatára, addig nálunk üntudatos kezdeményezés folytán, határozott formában, határozott — és tegyük hozzá: nemes — céllal szólaltak meg a színészek. Közvetlen mintájuknak, a német színeszetnek sem volt komolyabb multja Magyarországon. Budapesten különösen nem. Az első német előadás 1760-ban volt a várbeli Iskola-téren (Ince pápater) lévő egykori Vörös Sün-fogadó nagytermében, de rendszeres és komoly német színeszetről csak 1775 óta lehet beszélni, ez tehát alig tizenöt évvel előzte meg a magyart.

Kelemen Lászlóék fellépésekor három színház állott a színeszet rendelkezésére. A Várszínházat II. József létesítette a karmeliták kolostorának épületében annak a programnak egyik pontjaként, mely a Budára helyezett császári hivatalok tisztviselőinek igyekezett megfelelő szórakozási alkalmakról gondoskodni. A másik színház Pesten volt, egy használaton kívül helyezett dunaparti bástyatoronyban a »Rondella«-ban, a mai Carlton-szálló terraszának helyén, a Régi posta-utca torkolatában, a harmadik pedig egy fából összetakolt nyári

Kelemen László, az első magyar színeszet igazgató.

színeszet a budai hídfőnél, (Várkert-fioszk) melyet azonban másfél évtizedes használat után le kellett bontani.

Ezek a színházak természetesen a német társulat kezében voltak és ha magyar színészek akartak bennük játszani, akkor a német bérlővel kellett meg egyezniük és üres napokra albrétbe venniük valamelyiket. A német bérlő először előzékenynek mutatkozott, de látva az október 25-iki előadásnak és az október 27-én a Pesti Rondella-színházban történt megismétlésnek sikerét, érthetően önző okokból igyekezett megakadályozni a magyar színészek letelepedését.

Itt kezdődött Kelemen László színészeinek a kálváriautja. A két előadás után a harmadikra csak két esztendő múlva kerülhetett a sor. A közbeeső időt végnélküli instanciázások, pörlekedések töltötték ki. A magyar színeszet, mint minden nemzeti megnyilvánulás, számíthatott a megyék jóindulatára, azonkívül Kelemen László révén Pest városára is. A jóindulatra rá is szorultak a magyar színészek, túlon túl is és az anyagi segítség, amit — az erkölcsi támogatáson kívül — a megyéktől kaptak, átlagban havi száz forintot tett ki. Ez az összeg volt a létalapjuk. (Eszterházy Miklós

A pesti »Rondella«.

híres — német nyelvű — színházára évi negyvenezer forintot költött.)

Ha visszaemlékezünk Kelemen Lászlóék szereplésére, arról a körülményről is szólnunk kell, mely talán közvetlenül okozta korai bukásukat. A huszonöttagú társulatba ugyanis néhány nem odavaló ember került. Ezek nevét, heroztráteszi dicsőségükkel egyetemben sokszor feljegyezte a színészettörténet, úgy hogy most mellőzhetjük is. Intrikák, vádaskodások szövődtek működésük nyomán, kínos jelenetek zajlottak le az előadások alatt, palotaforradalmak robbantak ki a közönség egy-egy részének részvételével, és mindez — éveken át sürűn megismétlődően — szétzüllesztette a társulatot és pártfogóikat elidegenítette tőlük. A magyar nyelv érdekében vívott harcuk hatását vesztette és újra azok jutottak szóhoz, akik a színészetet inkább károsnak, mint hasznosnak tartották. Hiszen, akik először vetették fel az eszmét, felháborodott hangú gyanúsításokat kaptak válaszul. »A nemzetből esüföt akar csinálni«, vagy »A magyart bukfenceztetni akarja« — így fakadtak ki azok ellen, akik pártfogásukba vették a magyar színészetet. Kelemen László apja, Kelemen Mihály érdemes pesti polgár, nem mert az emberek szeme elé kerülni. 1790 őszén, bánatában, hogy fia ilyen szégyent hozott a fejére és a higgadt hangú Magyar Kurir is beismeri egy alkalommal, hogy »... a Közönségnek egy tisztos része azt kiabálta, hogy arra a társaságra semmi szükség nincs, mivel az csak szabad Kőművesek Bandája fogna lenni.

Látván a magyar társulat kínos anyagi és erkölcsi bajait, a megyék és a Helytartótanács éppúgy nem törődtek velük tovább, mint a közönség és a Magyar Hirmondó 1796 május 13-iki számában szomorú hangon jelentette be, hogy a társulat »... nem győzven többé küzdeni a szükséggel, szétozlott».

Azonban ennek a vállalkozásnak nem a végét kell tekinteni, hanem a kezdetét. Amikor Kelemen Lászlóék kényszerítve voltak, munkájukat abbahagyni, az ország más részében már meggyökeredett a magyar színészet. *Kolozsváron két évvel az Igazházi megnyitó előadása után*, ennek példája alapján gyűlt egybe az első erdélyi színjátszó társaság és Wesselényi Miklós báró támogatásával ez ereszlette ki magából a szálakat, melyek többévtizedes küzködés után a Nemzeti Színházhoz vezettek. Az első indulás dicsősége azonban Kelemen Lászlóéké, hiszen ők a fővárost, Budapestet akarták meghódítani, azt a várost, ahol csak a nyolcadik kísérletre, a harmincas években tudott a magyar színészet állandó hajlékot találni.

A kilencvenes években, az ötvenezer lakosú Budapesten ez hősi, de kilátástalan törekvés volt. Hiszen ennek gyér magyar lakossága is kedve szerint található magának szórakozásokat a fényes kávéházakban, sétahelyeken, az akkor alakuló városligetben és a budai városmajorban, farsang idején pedig hajnalig tartó bálok várták valcerre és menüettre a polgárságot. Ezek mellett a német színház szép kiállításban tudta darabjait színrehozni, nagy felkészültséggel operákat játszhatott és a magyar társulatnak mindenben hozzájuk kellett igazodni, még abban is, hogy nem készíthettek a németeknél szebb díszleteket. (Ez szerződésben volt meghatározva.) Azonkívül a magyar társulat jószándékú, értelmes, de gyakorlatlan műkedvelőkből állott, akikből még az itt játszó provinciális német színészek gyakorlatlansága is hiányzott. Szerepemtudás, sőt nem-értés, helytelen öltözködés éppúgy napirenden voltak, mint a külsőségek hanyag kezelése, rosszul összeválogatott, felemás díszletek alkalmazása, vagy színpadhoz nem illő viselke-

dés. És végül: télvíz idején, különösen jégzajlásban a Dunán életveszélyes volt a közlekedés, így az előadásokat a kis-számú magyar közönségnek is csak hol a budai, hol a pesti része látogathatta.

Kelemen Lászlóék érdeme az úttörők érdeme volt. Ami maradtól alkottak, az az idézett programmszerű felhívásban már megtalálható: műsoruk aránytalanul komoly volt, szép és irodalmi. A legnépszerűbb szerző azért itt is Kotzebue volt, akinek darabjait ekkoriban egyik lapunk tanúsága szerint: »... nemcsak Angliában játszzák nagy sikerrel, hanem Észak-Amerikában is«, és akinek népszerűsége elől nem lehetett és nem is kellett kitérni, a legnagyobb siker viszont a Pikko herceg-című kezdetleges operához fűződik, mely tizenegy alkalommal került színpadra.

Vizont mellettük ott találjuk Molièret, Shakespearet, Goldonit, Voltairet, Schillert, Goethét és Lessinget is, nagyobb számban, mint ahogy ismerve a társaság sanyarú viszonyait, hinni lehetne. A Rómeó és Júlia éppúgy szerepelt a műsoron, mint az Othello, vagy a Két úr szolgálja, az Alzir, a Moor Károly (Haramiák), vagy a Lear Király, mely derék hazánkfia. Mérey Sándor »magyarosításában« a Szaboles vezér hetyke címét kapta.

Kelemen Lászlóék vállalkozása nem is számíthatott tartós sikerre. Ezzel a közvélemény tisztában volt kezdettől fogva. 1792-ben állapította meg a Bécsi Magyar Kurir, hogy: »Még eddig a világon minden nemzeti teátromot vagy a fejedelmek, vagy a státusok tartottak fenn« és tudjuk, hogy ötven évvel később a sokkal nagyobb és sokkal magyarább főváros állandó magyar színháza sem tudott volna tartósan fennmaradni, ha »Nemzeti Színház« nem válik belőle.